

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ: УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
Заснований у жовтні 2010 р.
Виходить 2 рази на рік

ВІСНИК

УНІВЕРСИТЕТУ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

СЕРІЯ

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Головко М.Б. Проблеми сімейного виховання у працях представників суспільно-педагогічного руху 60-х років XIX століття	8
Жданюк А.В. Щодо історико-філософських аспектів розвитку уявлень про конфлікт у системі правовідносин.....	14
Ковальчук О.С., Потапюк Л.М. Забезпечення академічної чесності у вищих навчальних закладах: міжнародний досвід.....	21
Корольова Л.В. Становлення і розвиток системи підготовки викладачів іноземної мови в Румунській Республіці.....	27
Мовчан Л.В. Сучасний погляд на якість вищої освіти в Україні.....	32
Осадчий В.В. Фактори впливу на розвиток дизайну як науки.....	38
Розлуцька Г.М. Особливості розвитку освіти духовенства у Закарпатті (кінець XVIII – початок XIX століття)	45

Програмні цілі – висвітлення результатів новітніх досліджень та досягнень педагогічної та психологічної науки за всіма теоретичними і практичними напрямками.

Для наукових працівників, фахівців-педагогів та психологів, студентів, широкого кола дослідників педагогічної і психологічної галузей науки.

Матеріали публікуються змішаними мовами.

Журнал «Вісник Університету імені Альфреда Нобеля». Серія «Педагогіка і психологія» затверджений у Переліку наукових фахових видань рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України (наказ від 10.05.2017 р. № 693).

Журнал «Вісник університету імені Альфреда Нобеля». Серія «Педагогіка і психологія» зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Ulrich's Periodicals Directory та Google Scholar.

Журнал затверджено до друку і до поширення через мережу Інтернет за рекомендацією вченої ради Університету імені Альфреда Нобеля (протокол № 2 від 21.04.2017 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22577-12477ПР від 20.02.2017 р.

1 (13) 2017

Таможська І.В.

Оцінка університетською спільнотою ролі та значення інституту приват-доцентури в університетах України (друга половина XIX – початок XX століття)52

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Бондаренко З.П. Соціальне здоров'я студентів у контексті розвитку волонтерства	59
Ніколенко Л.М. Розвиток соціальних навичок у дітей з порушеннями аутичного спектра в умовах інтеграційного дитячого оздоровчого табору	67
Переворська О.І. Проблема розвитку студентами комунікативного потенціалу дітей дошкільного віку із ЗНМ	73

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Агіляр Туклер В.В. Виховання ініціативності дітей у ігровій діяльності: сучасний стан	80
Дніпрова О.А., Когут А.Р. Місце внутрішньої мотивації в профілактиці емоційного вигорання	86
Єрмолаєва Т.В., Шваб К.В. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві	92
Зайцева І.О., Павлюкова Н.Ф., Легостаєва Т.В., Мисюра А.О. Ефективність застосування різних педагогічних прийомів на уроках біології залежно від психологічних характеристик учнів	97
Коломійчук І.М. Автентичні матеріали як ефективний засіб забезпечення соціокультурного спрямування процесу навчання іноземної мови	102
Комісаренко Н.О. Зміст, форми і методи моніторингу якості організації виховної роботи у вищому навчальному закладі	106
Кофан І.М., Белова Л.В. Індивідуально-психологічні детермінанти педагогічної антиципації вчителів	112
Олійник І.В. Причини виникнення та профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів	118
Передерій О.Л. Система педагогічних впливів як чинник формування самооцінки старшокласників вальдорфської школи ..	126

Редакційна колегія серії

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР –

Б.І. ХОЛОД, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

Редакційна рада

Заступник головного редактора

А.О. Задоя, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

С.Б. Вакарчук, доктор фізико-математичних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

В.В. Зірка, доктор філологічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

В.А. Павлова, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

О.В. Пушкіна, доктор юридичних наук, доцент
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

О.Б. Тарнопольський, доктор педагогічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

Головний редактор серії

О.Б. Тарнопольський, доктор педагогічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

Н.П. Волкова, доктор педагогічних наук, професор,
заступник головного редактора серії

(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

С.М. Амеліна, доктор педагогічних наук, професор

(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

С.П. Кожушко, доктор педагогічних наук, професор

(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

В. Крігер, доктор філософії, професор (Німеччина)

Т.О. Пахомова, доктор педагогічних наук, професор

В.А. Полторак, доктор філософських наук, професор

(Кременчуцький інститут Університету імені Альфреда Нобеля)

А.П. Самодрин, доктор педагогічних наук, професор

(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

Т.І. Сущенко, доктор педагогічних наук, професор

С.Я. Харченко, доктор педагогічних наук, професор

І.Ф. Ісаєв, доктор педагогічних наук, професор (Росія)

Дж.Л. Ліонтас, доктор (США)

Е. Френдо, магістр (Німеччина)

В.М. Чорнобровкін, доктор психологічних наук, професор

Ю.М. Швалб, доктор психологічних наук, професор

Г.І. М'ясоїд, кандидат педагогічних наук, доцент

(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

О.В. Лебідь, кандидат педагогічних наук, доцент

(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

І.В. Олійник, кандидат педагогічних наук,

відповідальний секретар

(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро)

УДК 378.1(091)

І.В. ТАМОЖСЬКА,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки
Центру міжнародної освіти
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ОЦІНКА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЮ СПІЛЬНОТОЮ РОЛІ ТА ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТ-ДОЦЕНТУРИ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлено погляди університетської спільноти щодо ролі та значення інституту приват-доцентури в дореволюційних університетах України. З'ясовано основні причини труднощів на шляху становлення та розвитку інституту приват-доцентури та ставлення університетських колективів до їх подолання.

Ключові слова: інститут приват-доцентури, університетська спільнота, позаштатні приват-доценти, вакантні посади.

Постановка проблеми. Практичну цінність для формування нової системи освіти в Україні має історико-педагогічна спадщина минулого, адже такі знання дають можливість не тільки оцінити нереалізовані ідеї того часу, але й знайти можливі шляхи підвищення рівня університетської освіти. Як стверджує Т.І. Боева, без глибокого вивчення минулого важко визначити основні принципи та основні пріоритети сучасної освітньої політики [1].

Аналіз останніх досліджень. Еволюцію науково-педагогічних кадрів в університетах дореволюційної України вивчали такі вчені, як П.С. Берзін, Н.В. Давидова, Н.М. Дем'яненко, А.П. Дмитренко, Г.В. Додонова, Г. Касьянов, І.В. Костенко, О.Є. Іванов, В.Г. Кремень, О.Є. Музичко, С.І. Посохов, І.Ю. Регейло, С.Г. Черняк, М.О. Шип та інші. Проблеми, пов'язані з діяльністю приват-доцентів в університетах підросійської України, висвітлювалися в працях таких учених, як А.Ю. Андреев, М.В. Грибовський, І. Даценко, О.Ю. Жукова, О.А. Косетченкова, С.М. Куліш, Н.М. Левицька, І.В. Піскунов, Т.О. Сидорякіна та ін. Однак їхні праці стосувалися загальноімперського контексту чи окремого університету або факультету.

Метою статті є висвітлення поглядів університетської спільноти щодо ролі та значення інституту приват-доцентури в дореволюційних університетах України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з університетським статутом 1863 р. було запроваджено посаду приват-доцента, але таке рішення викликало неоднозначну реакцію в середовищі викладачів. Так, ординарний професор І. Васильєв запевняв, що дефіцит професорів досить швидко буде подоланий «вследствие прекрасного учреждения приват-доцентов; этим учреждением надобно очень дорожить и ему должно оказывать всевозможное поощрение. По нашему мнению, только приват-доцентов университеты должны отправлять на свой счет за границу». Утім, проф. О.М. Савич зауважив, що реальну затребувану чисельність приват-доцентів можливо забезпечити тільки в Москві й Петербурзі, адже саме в столичних містах приват-доценти зможуть поліпшити матеріальний рівень свого життя, займаючись репетиторством чи працюючи за сумісництвом в інших навчальних закладах. У провінційних університетах можливість додаткового заробітку траплялася значно рідше [2, с. 99; 200, с. 119].

З неприкритим песимізмом оцінював перспективи швидкого зростання чисельності приват-доцентів ад'юнкт Університету Св. Володимира П.Е. Ромер. На його думку, «пра-

вильная приват-доцентура у нас едва ли ещё скоро разовьется, она пока слишком вне наших нравов и средств» [3, с. 15, 17].

Деякий час серед викладацького складу не існувало усталеної думки щодо оптимального розмежування прав та обов'язків доцентів і приват-доцентів. Цю дилему восени 1863 р. намагалися розв'язати на медичному факультеті Університету Св. Володимира, аналізуючи діяльність колишнього доцента І.Й. Станкевича. На думку більшості членів факультету, після введення в дію статуту 1863 р. можна було вважати, що І.Й. Станкевич виконував обов'язки приват-доцента. Але проф. Ю.І. Мацон з цим не погоджувався, вважаючи, що зараховувати його до приват-доцентів було б несправедливо. У схвальній оцінці занять з патологічної анатомії та загальної патології І.Й. Станкевича проф. Ю.М. Мацон відзначав, що їх зміст мав високий науковий рівень і практичну значущість, а також його заняття відвідувала велика кількість слухачів. Професор вважав, що І.Й. Станкевичу необхідно балотуватися на посаду штатного доцента, адже від колишніх доцентів вимагалось більше наукових гарантій. Зокрема на медичному факультеті на посаду штатного доцента не зараховували без наукового ступеня доктора медицини, а приват-доцентом міг бути навіть лікар (ступеня магістра в медиків не існувало). Крім того, нагадав проф. Ю.І. Мацон, доцентам, на відміну від позаштатних приват-доцентів, надавали перевагу у виконанні службових обов'язків. Однак на засіданні медичного факультету та вченої ради більшістю голосів було вирішено не залишати І.Й. Станкевича штатним доцентом [4, с. 4–5]. Тим самим обидві інстанції опосередковано погодилися з тим фактом, що шлях до професорської кафедри в доцента з дипломом магістра коротше, ніж у приват-доцента з аналогічним науковим ступенем.

Більше ніж через 10 років після прийняття статуту 1863 р. проблема, пов'язана з повільним поширення приват-доцентури, набула в університетах широкого обговорення. Під час підготовки чергового статуту в середині 70-х рр. певні зауваження щодо становища приват-доцентури висловив професор Університету Св. Володимира В.С. Іконников. Науковець стверджував, що приват-доценти потрібні, але поки що вони позбавлені незалежності. В.С. Іконников вважав ідею конкурування приват-доцентів із професорами помилковою, адже в більшості з приват-доцентів слухачів на лекціях було небагато. У зв'язку з тим, що умов для діяльності приват-доцентів не було створено, вони поки що залишалися тимчасовим джерелом для заміщення вакантних посад на кафедрах. Фактично приват-доцентура вважалася перехідним етапом на шляху до штатної доцентури. Зауважимо, що В.С. Іконниковим було рекомендовано не обмежувати факультетам чисельність приват-доцентів, які заслуговували достойної оплати, адже без відповідної винагороди вони могли існувати тільки при наявності додаткових заробітків. Утім гонорар професор вважав неприйнятним для університетів Російської імперії [5, а. 32 зв.–33 зв., 64 зв.].

31 травня 1876 р. вчена рада Університету Св. Володимира зосередила увагу на функціональних обов'язках приват-доцентів та визначила місце, яке вони повинні займати в університетському середовищі. Було зазначено, що приват-доцент – це звання, а не посада; ця особа не перебуває на дійсній службі та не має певної оплати. Крім цього, приват-доцент приймає ті зобов'язання, які більш прийнятні для нього. Він має право почати викладати в будь-який встановлений термін, і не лише в тому університеті, де став приват-доцентом [6, с. 4].

Сподівання на швидкий успіх приват-доцентури не справдилися, але це не означало, що потрібно було відмовитися від цього інституту. Професор Московського університету М.О. Любимов акцентував увагу на тому, що до другої половини 70-х рр. в університетах переважала більшість таких приват-доцентів, які за функціональними обов'язками прирівнювалися до виконуючих обов'язки доцента. Учений відзначав, що неможливо реалізувати освітні реформи без конкурентноспроможних університетських викладачів, які постійно мають розвиватися та самовдосконалюватися. А для цього необхідно запровадити в університетах свободу викладання й слухання, а також сприяти розвитку конкуренції між приват-доцентами й професорами. Крім того, потрібно визнати право на викладання одного й того ж предмета різними професорами [7, с. 57, 101–106; 212, с. 11, 14].

Станом на початок 1881 р. у восьми університетах, що мали по 4 факультети (лише в Новоросійському до 1900 р. не було медичного факультету), було 156 вакантних кафедр. При наявності 344 професорів та 118 доцентів чисельність приват-доцентів залишалася незначною – 82 особи. Але збільшилася кількість позаштатних професорів: у 1876 р. їх було

69, а в 1881 р. – вже 98. І все ж через нестачу викладачів на 19 кафедрах лекції не проводилися, а саме: у Новоросійському університеті – з історії загальної літератури, у Харківському – з теорії та історії мистецтв, історії слов'янських законодавств, в Університеті Св. Володимира – з порівняльної граматики індоєвропейських мов, історії слов'янських законодавств та агрономії. Вакантних кафедр, де викладання проводилося позаштатними професорами та приват-доцентами, було значно більше: у Харківському університеті – 10, в Університеті Св. Володимира – 17, у Новоросійському університеті – 10. Деякі з кафедр були вакантними по 18 років [8, с. 4–5, 216–217].

Незважаючи на дефіцит кадрів, у кінці 1880 р. правління Університету Св. Володимира запропонувало попечителю Київського навчального округу С.П. Голубцову підвищити вимоги до процедур зарахування приват-доцентів. Зокрема правління наполягало на тому, щоб кандидати на посаду приват-доцента надали програму навчальної дисципліни, яку вони будуть викладати студентам, із урахуванням невеликої кількості академічних годин. Крім того, приват-доценти зобов'язані були вести лекції протягом такого ж терміну, що і доценти [214, с. 312–313]. 8 вересня 1884 р. на ювілейному засіданні колективу Університету Св. Володимира було констатовано, що приват-доцентура «погано прививається до російського ґрунту». Вільної приват-доцентури майже не існувало в університетах, крім 2–3 випадків, які не мали значення. В основному приват-доценти вели обов'язкові навчальні курси, а це означало «професорство осіб, які не мали ступеня ні доктора, ні магістра; це не підготовка до професорства, а перший ступінь самого професорства, так необхідний для отримання звання доцента» [10, с. 145–146].

Кадрові проблеми в університетах Російської імперії ускладнювалися через особисті непорозуміння, антипатію, а це призводило до витіснення тих чи інших викладачів, при цьому не враховувалися їх науково-педагогічні можливості та професійні якості [11, с. 28].

У жовтні 1885 р в Університеті Св. Володимира знову порушили питання щодо надання приват-доцентами програм навчальних дисциплін. 14 жовтня ректор М.К. Ренненкампф зауважив, що для професорів є обов'язковими докладні програми навчальних предметів, тому їх треба складати й приват-доцентам. Уже через місяць Міністерство народної освіти повідомило, що програм від приват-доцентів вимагати не треба. У грудні 1885 р. міністр народної освіти І.Д. Делянов підписав інструкцію, у якій деталізувалися умови зарахування кандидатів на посаду приват-доцента. Якщо мова йшла про магістра чи доктора, то вони зараховувалися без будь-якої перевірки чи голосування. Такі особи не чекали вакансій і мали право запропонувати вести свій навчальний курс, де вони демонстрували здатність вирішувати педагогічні проблеми, використовуючи набуті знання й вміння, а також професійний та особистісний досвід. Як зауважив міністр, надзвичайно важливо мати на медичних факультетах достатню чисельність приват-доцентів, адже там навчалася велика кількість студентів, викладання медичних дисциплін передбачало проведення практичних занять [12, а. 17–18, 25–28].

Розширення приват-доцентури на медичному факультеті, як вважав ректор Університету Св. Володимира М.К. Ренненкампф, може похитнути його науковий авторитет, адже на шляху до науково-педагогічного кар'єрного зростання в медиків не передбачено отримання ступеня магістра. М.К. Ренненкампф зауважив, що докторські дипломи роздавалися надто легко й щедро не лише педагогічним працівникам, а й адміністраторам. Вигідно було отримати посаду приват-доцента лікарям військових госпіталів, тому що через 3 роки можна претендувати на зайняття професорської кафедри, а після цього, працюючи в госпіталі, читати в університеті щотижнево по одній-дві лекції.

М.К. Ренненкампф запевняв попечителя, що докторська дисертація з медицини є простою експериментальною роботою, яка проводилася під керівництвом професора в його лабораторії й не вимагала навіть загальної медичної освіти. До того ж професори часто перебільшували важливість роботи дисертантів, які працювали під їхнім керівництвом, даючи позитивні відгуки на дисертації, внаслідок чого з'являються доктори медицини, які не в змозі були прочитати медичну літературу іноземними мовами. Зауважимо, що М.К. Ренненкампф перебільшив побоювання щодо зростання на медичному факультеті великої кількості приват-доцентів (навесні 1885 р. їх було 9). Він вважав їхню діяльність малокоорисною, а проведення лекцій – незадовільними. Ректор застерігав, що приват-доценти будуть «нечесно» привертати увагу слухачів до своїх лекцій, внесуть суперництво до універ-

ситетського колективу. Зазначимо, що контроль за діяльністю приват-доцентів деканом і ректором майже не проводився, тому що заняття велися у віддалених корпусах. М.К. Ренненкампф зробив такі висновки: по-перше, готувати майбутніх професорів слід із лаборантів, прозекторів, асистентів (хоча саме з них значною мірою й поповнювалися кадри приват-доцентів); по-друге, не полегшувати доступ до приват-доцентури, а посилити вимоги до претендентів. Ректор відзначив необхідність введення іспиту з двох іноземних мов, на якому повинні бути присутніми декан історико-філологічного факультету та ректор. Крім того, треба вимагати від претендентів, зокрема й від магістрів і докторів, проведення двох пробних лекцій. Посвідки потрібно видавати студентам, які слухали обов'язкові навчальні курси в приват-доцентів, з дозволу факультету й попечителя. 25 травня 1885 р. від міністра народної освіти надійшла відповідь на лист М.К. Ренненкампа, у якому говорилося, що факт напливу приват-доцентів на медичні факультети перебільшено, а запропоновані заходи не можуть бути схвалені [13, а. 1–5 зв.].

Можемо констатувати, що ще з перших років після введення в дію університетського статуту 1884 р. університети мали критичне ставлення до системи гонорару. Під час роботи комісії, яка готувала університетський статуту, тривали дебати щодо введення системи гонорару, зокрема із 16 осіб цю систему підтримувало лише кілька осіб. Як переконував професор Університету Св. Володимира О.В. Романович-Славатинський, матеріально-фінансове становище студентів, особливо на історико-філологічному факультеті, не дозволяло їм вчасно виплачувати гонорар. До того ж чисельність майбутніх істориків та філологів в університетах була незначна. Розробники статуту 1884 р. розглядали гонорар як дійовий засіб впливу на викладача, що сприяв результативності процесу навчання (організації процесу навчання, вибору структури, змісту, методів навчання), впровадженню ефективних технологій для організації успішного навчального процесу, розширенню культурно-наукового світогляду слухачів. На жаль, у реальному житті сума гонорару стала залежати від чисельності студентів, які підписалися на лекції. До того ж серед студентів були й такі, що письмово не фіксували своєї присутності. Таким чином, система гонорару так і не стала стимулом до подальшого розвитку приват-доцентури [14, а. 1, зв. 3–11].

Восени 1897 р. вчена рада Харківського університету створила комісію в складі восьми професорів для обговорення питань, пов'язаних з гонорарною системою. Вона з'ясувала, що конкуренції не існувало ні між приват-доцентами й професорами, ні між самими професорами. По-перше, приват-доценти й професори не могли на це зважитися, тому що не мали ні досвіду, ні наукового ступеня. По-друге, бувши молодими магістрантами, вони залишалися учнями професорів. Більшість приват-доцентів вела заняття за дорученням факультетів або Міністерства народної освіти, виконуючи фактично ролі штатних доцентів. Ті приват-доценти, які не рекламували своє звання для полегшення практичної діяльності, зокрема медики та юристи, і вели необов'язкові навчальні курси, знаходилися «в бедственном положенні». Після проведення бесід із 6 приват-доцентами університету комісія виокремила дві категорії цих осіб. До першої включили тих приват-доцентів, які були матеріально забезпеченими і мали можливість використовувати приват-доцентуру для наукових досліджень або для практичної роботи. Другу групу в основному склали «професорські кандидати», метою яких було зайняття кафедри. Для осіб першої категорії гонорар не мав жодного значення. Для других доступ до нього виявлявся «перекритим», якщо на кафедрі працював штатний викладач. Тому виникла необхідність пошуку додаткового заробітку, і це заважало роботі в написанні дисертації. Навіть якщо приват-доцент відповідно до статті 64 статуту 1884 р. займав вакантну кафедру з оплатою 1200 руб, то лише на рік. Звичайно, інколи цей термін продовжували, але так було не завжди. Комісія рекомендувала брати приват-доцентів на вакантну кафедру терміном на 5 років, але з умовою, що за цей час вони захистять хоча б магістерську дисертацію [15, с. 17–18, 28–30].

Відзначимо, що Міністерство народної освіти постійно контролювало, щоб на місцях не виникало будь-яких колізій, що могли б гальмувати зростання чисельності приват-доцентури. Коли стало відомо, що на вступних чи пробних лекціях приват-доцентів або професорів часто бували присутніми сторонні особи, попечитель Київського навчального округу в листі до ректора Університету Св. Володимира від 2 листопада 1887 р. вказав на неприпустимість таких ситуацій. Недоречним він назвав голосне схвалення чи осудження студентами змісту лекції. Попечитель нагадав, що згідно із статутом 1884 р. призначення кандида-

та на посаду приват-доцента залежить не тільки від вченої ради, але й від попечителя та Міністерства. Звернув він увагу й на те, що право бути присутніми на лекціях магістрів, які пізніше стануть приват-доцентами, мали лише викладачі даного факультету [16, а. 1–2].

Приводом для критики ідеї розширення приват-доцентури на медичних факультетах стала певна «розмитість» науково-практичного ступеня доктора медицини. Так, професор кафедри патологічної анатомії Харківського університету В.П. Крилов назвав цей ступінь «непорозумінням». Він вважав, що громадськість розглядала доктора медицини як досвідченого лікаря, а насправді це були «або юні теоретики, або старі медичні чиновники». Науковець надмірно жорстко критикував приват-доцентів медичного факультету. В.П. Крилов констатував, що на одного приват-доцента, який вів основний предмет, припадало 10 інших приват-доцентів, які читали спеціальні курси. Вони відволікали студентів від основних предметів, а це впливало на рівень засвоєних знань майбутніми лікарями. Метою таких приват-доцентів було не захоплення наукою, а бажання викликати прихильність до себе в студентів, отримати професорський титул, мати доброзичливе ставлення начальства, «а потім набути медичної практики й призначення на кафедру» [17, а. 11–12].

У рапорті від 16 жовтня 1895 р. була дана необ'єктивна оцінка ролі та значення приват-доцентів на медичних факультетах, адже вони вели предмети, пов'язані з різними галузями медичної науки, зокрема бактеріологію, офтальмологію, хвороби серцево-судинної системи, отоларингологію та ін. До складу професорських кафедр більшість із них входила завдяки своїм професійним здібностям. У подальшому вони активно займалися пошуково-творчою діяльністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На початку 60-х років XIX ст. серед викладацького складу університетів не існувало усталеної думки щодо розмежування прав та обов'язків доцентів і приват-доцентів. Значна частина викладачів вважала інститут приват-доцентури неприйнятним для освітньої системи Російської імперії, адже його розвиток тривалий час був дуже повільним, а приват-доценти лише чекали підвищення до посади штатного доцента. Більшість професорів, які аналізували умови існування приват-доцентури, не підтримували гонорарної системи, а вимагали суттєвого збільшення коштів для оплати цих позаштатних викладачів.

Список використаних джерел

1. Боева Т.І. Развитие народной освіти на Донечине в другой половине XIX – на початку XX століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Т.І. Боева. – Х., 2008. – 18 с.
2. Замечания ординарного профессора Васильева // Замечания на проект общего устава императорских российских университетов. – СПб. : Тип. Императ. Акад. наук, 1862. – Ч. 1. – С. 96–106.
3. Отчет адъюнкта Ромера, командированного за границу от университета Св. Владимира в 1862 и 63 году (Окончание) // Университетские известия. – К., 1864. – №9. – С. 1–18.
4. Протокол заседаний Совета 4 октября 1863 года // Университетские известия – К., 1863. – №11. – С. 5–19.
5. Ответы профессоров Киевского и Казанского университетов на вопросы Комиссии // РДІА в СПб., ф. 733, оп. 226, спр. 11. – 94 арк.
6. Протокол заседаний Совета 31 мая 1876 года // Университетские известия. – К., 1876. – №11. – С. 1–28.
7. Любимов Н.А. Записка о недостатках нынешнего состояния наших университетов, представленная в Высочайше утверждённую Комиссию по пересмотру университетского Устава членом оной профессором Любимовым. – СПб. : Тип. В.С. Балашёва, 1876. – 147 с.
8. Обзор деятельности Министерства народного просвещения за 1879, 1880 и 1881 годы (Извлечение из всеподданнейшего отчета Министерства народного просвещения). – СПб. : тип. В.С. Балашёва, 1887. – 457 с.
9. Протокол заседания Совета Императорского университета Св. Владимира 28 ноября 1880 года // Университетские известия – 1881. – № 1. – С. 303–314.
10. Юбилейный акт Императорского университета Св. Владимира 8 сентября 1884 года. – К. : тип. Императ. ун-та Св. Владимира (И.И. Завадского), 1885. – 304 с.

11. Пятидесятилетие императорского университета Св. Владимира 1834 – 1884. Речь, произнесенная на юбилейном акте университета ординарным профессором М.Ф. Владимирским-Будановым. – К. : Тип. Императ. ун-та Св. Владимира, 1884. – 59 с.

12. Приват-доценты по Уставу университетскому 23 августа 1884 г. и о поручении им преподавания по вакантным кафедрам // ЦДІАК України, ф. 707, оп. 87, спр. 6700. – 55 арк.

13. С конфиденциальной перепиской по вопросам, относящимся ко введению в действие Устава Императорских Российских Университетов 1884 года // ЦДІАК України, ф. 707, оп. 262, спр. 6. – 6 арк.

14. Заключение комиссии по обсуждению гонорарной системы, учрежденной университетским уставом 23 августа 1884 // Институт рукопису НБУ імені В.І. Вернадського, ф. VIII, спр. 3489. – 19 арк.

15. Доклад Комиссии, избранной Советом Императорского Харьковского университета, для обсуждения вопроса о системе вознаграждения преподавателей университета, основанной на взимании со студентов и слушателей особой платы за слушание лекций и руководство их занятиями // Записки Императорского Харьковского университета. – 1898. – Кн. 1. – С. 1–31.

16. По вопросу о праве посещения профессорами и студентами Университета Святого Владимира первых и пробных лекций вновь назначаемых профессоров и лиц, ищущих звания приват-доцентов // ЦДІАК України, ф. 707, оп. 87, спр. 6786. – 10 арк.

17. Крылов В.В медицинский факультет Императорского Харьковского университета. Рапорт / В. Крылов. – Х. : Тип. Зильберберга, 1895. – 12 с.

References

1. Boeva, T.I. (2008). *Rozvytok narodnoi osvity na Donechchyni u druhii polovyni 19 na pochatku 20 stolittia. Avtoref. dys. kand. istor. nauk* [The development of national education in the Donetsk region in the second half of the 19th – the beginning of the 20th century. Abstract of cand. history sci. diss.]. Kharkiv, 18 p. (In Ukrainian).

2. *Zamechaniia ordinarnoho professora Vasileva* (1862). [The comments of ordinary Professor Vasiliev]. *Zamechaniia na proekt obshcheho ustava imperatorskikh rossiskikh universitetov* [Comments on the draft of the General Statute of the Imperial Russian universities]. Sankt-Peterburh, Imperat. akad. nauk Publ., vol. 1, pp. 96-106 (In Russian).

3. *Otchet adiunkta Romera, komandirovannoho za hranitsu ot universiteta Sv. Vladimira v 1862 i 63 hodu (Okonchanie)*. (1864). [Juridical Romer's report seconded abroad from the University of St. Vladimir in 1862 and 1863 year (Ending)]. Kiev, no. 9, pp. 96-106 (In Russian).

4. *Protokol zasedanii Soveta 4 oktiabria 1863 hoda* (1863). [The record of the proceedings of the Council 4 October 1863]. *Universitetskie izvestiia* [University news]. Kiev, no. 11, pp. 5-19 (In Russian).

5. *Otvyety professorov Kievskoho i Kazanskoho universitetov na voprosy Komissii* [Responses of professors of Kiev and Kazan universities to the Commission's questions]. Sankt-Peterburh, f. 733, discr. 226, spr. 11, 94 p. (In Russian).

6. *Protokol zasedanii Soveta 31 maia 1876 hoda* (1876). [The record of the proceedings of the Council 31 May 1876]. *Universitetskie izvestiia* [University news]. Kiev, no. 11, pp. 1-28 (In Russian).

7. Liubimov, N.A. (1876). *Zapiska o nedostatkakh nyneshneho sostoianiia nashykh universitetov, predstavlennaia v Vysochaishe utverzhdenniu Komissiiu po peresmotru universitetskoho Ustava chlenom onoi professorom Liubimovym* [A note about the shortcomings of the current state of our universities, provided in the Tsar approved Commission that review the University Statute member of which is Professor Lyubimov]. Sankt-Peterburh, V.S. Balashev Publ., 147 p. (In Russian).

8. *Obzor deiatelnosti Ministerstva narodnoho prosveshcheniia za 1879, 1880 i 1881 hody (Izvlechenie iz vsepoddanneishego otcheta Ministerstva narodnoho prosveshcheniia)*. (1887). [An overview of the activities of the Ministry of national education for the 1879, 1880 and 1881 (extract from a loyal report of the Ministry of national education)]. Sankt-Peterburh, V.S. Balashev Publ., 457 p. (In Russian).

9. *Protokol zasedanii Soveta Imperatorskoho universiteta Sv. Vladimira 28 noiabria 1880 hoda* (1881). [The record of the proceedings of the Empire University Council 28 November 1880]. *Universitetskie izvestiia* [University news], no. 1, pp. 303-314 (In Russian).

10. *Yubileinyi akt Imperatorskoho universiteta Sv. Vladimira 8 sentiabria 1884 hoda* (1885). [Jubilee Act of the Imperial University of St. Vladimir 8 September 1884]. Kiev, Imperatorskii universitet Sv. Vladimira (I.I. Zavadskoho) Publ., 304 p. (In Russian).

11. *Piatidesiatiletie imperatorskoho universiteta Sv. Vladimira 1834-1884. Rech, proizneshennaia na yubileinom akte universiteta ordinarnym professorom M.F. Vladimirskim-Budanovym* (1884). [The fiftieth anniversary of the Imperial University of St. Vladimir 1834-1884. Speech given by ordinary Professor M. F. Vladimirskiy-Budanov at the Jubilee Act of University]. Kiev, Imperatorskii universitet Sv. Vladimira Publ., 59 p. (In Russian).

12. *Privat-dotsenty po Ustavu universitetskomy 23 avhusta 1884 hoda i o poruchenii im prepodavaniia po vakantnym kafedram* [Privat-associate professors according to University Statute from 23 August 1884 and the entrust them teaching at vacant departments]. TsDIAK Ukrainy Publ., f. 707, discr. 87, arch. 6700, 55 p. (In Russian).

13. *S konfidentsialnoi perepiskoi po voprosam, otnosiashchimsia ko vvedeniiu v deistvie Ustava Imperatorskikh Rossiiskikh Universitetov 1884 hoda* [Confidential correspondence on issues related to the enactment of the Imperial Russian universities Statute in 1884]. TsDIAK Ukrainy Publ., f. 707, discr. 262, arch. 6, 6 p. (In Russian).

14. *Zakliuchenie komissii po obsuzhdeniiu honorarnoi sistemy, uchrezhdennoi universitetskim ustavom 23 avhusta 1884* [Findings of the commission that was conducted by the University Statute to discuss fee system 23 August 1844]. Instytut rukopysu NBU imeni V.I. Vernadskoho Publ., f. 707, arch. 3489, 19 p. (In Russian).

15. *Doklad Komissii, izbrannoi Sovetom Imperatorskoho Kharkovskoho universiteta, dlia obsuzhdeniia voprosa o sisteme voznahrazhdeniia prepodavatelei universiteta, osnovanoi na vzimanii so studentov i slushatelei osobo platy za slushanie leksii i rukovodstvo ikh zaniatiami* (1898). [The report of the Commission, elected by the Council of Kharkov Imperial University, to discuss the question of system of rewarding university teachers based on charging students and trainees a special fee for listening lectures and guiding their classes]. *Zapiski Imperatorskoho Kharkovskoho universiteta* [The Imperial Kharkov University Notes], book 1, pp. 1-31 (In Russian).

16. *Po voprosu o prave poseshcheniia professorami i studentami Universiteta Sviatoho Vladimira pervykh i probnykh leksii vnov naznachayemykh professorov i lits, ishchushchikh zvaniia privat-dotsentov* [On the question of the right to visit first and demo lectures newly nominated professors and persons seeking the title of Privat-associate professors by professors and students of the University of St. Vladimir]. TsDIAK Ukrainy Publ., f. 707, discr. 87, arch. 6786, 10 p. (In Russian).

17. Krylov, V.V. (1895). *Meditsinskii fakultet Imperatorskoho Kharkovskoho universiteta. Raport* [Medicine faculty of Imperial Kharkov University. The Report]. Kharkov, Zilberberh Publ., 12 p. (In Russian).

В статье освещены взгляды университетского сообщества о роли и значении института приват-доцентуры в дореволюционных университетах Украины. Выяснены основные причины трудностей на пути становления и развития института приват-доцентуры и отношения университетских коллективов к их преодолению.

Ключевые слова: институт приват-доцентуры, университетское сообщество, внештатные приват-доценты, вакантные должности.

The views of the university community regarding the role and importance of part-time associate-professorship in pre-revolutionary universities of Ukraine are revealed in the article. The main causes of difficulties in the way of development of part-time associate-professorship and the attitude of universities' faculties to overcoming them are determined.

Key words: part-time associate-professorship, university community, part time Associate Professors, vacant positions.

Одержано 14.02.2017.